

■ NĚKOLIK SLOV O MARCELOVĚ VZTAHU K RAINERU MARIOVI RILKOVI

Svědectví o setkání filosofa Gabriela Marcela s básníkem Rainerem Mariou Rilke podávají závěrečné kapitoly knihy *Homo Viator*.¹ Jde o autorské zpracování dvou na sebe navazujících přednášek z roku 1944, jež nesly název *Rilke, témoin du spirituel* (Rilke, svědek spirituálního života). Mezi těmito dvěma osobnostmi šlo o setkání zvláštního druhu, a to ve více ohledech. Již na první pohled je zřejmé, že běží o takový typ setkání, pro něž mají Francouzi výraz *la rencontre par l'esprit*; my bychom řekli *duchovní setkání*.

Marcel se k samotnému fenoménu *setkání* ve svých dalších pracích několikrát vrátil a vždy znovu rozvíjel některý z jeho aspektů. Jeho setkání s Rilke je nejbližše snaze vidět v setkání proces odehrávající se v nitru člověka, proces interiorizovaný, tj. na úrovni vlastního *tvůrčího rozvoje* (*développement créateur*). Je to ten druh setkání, o němž se dočteme v Marcelově práci *Positions et approches concrètes du mystère ontologique* (Postavení ontologického tajemství a jeho konkrétní přiblížení): „... nelze říci ... ‚byl jsem oním setkáním proměněn ... jako vnější příčinou‘. Nikoli, ono setkání mě rozvinulo zevnitř a svou úlohu ve vztahu ke mně sehrálo jako vnitřní princip sídlící ve mně samém.“²

V Rilkeovi našel Marcel básníka s ním souznějícího. Tajemstvím smrti se zabýval v raném období ve svých prvních metafyzických úvahách, tedy již před první světovou válkou. Nacházíme je kromě jiného v jeho *Fragments philosophiques* (Filosofických fragmentech, publikovaných ovšem až o půl století později), v nichž formuloval rozlišení, jehož se pak přidržel po celou dobu svých „zkoumání“, jak své filosofování sám nazýval. V této Marcelově distinkci problém nesmrtnosti v náboženském smyslu absolutně nespadá vjedno s problémem přežití duše.³ A další velice významné a pro Marcela typické je přemýš-

¹ Marcel, G., *Homo Viator. Prolégomènes à une métaphysique de l'espérance*, Association Présence de Gabriel Marcel, Paris 1998. (První vydání: Aubier, Paris 1944.)

² Marcel, G., *L'Homme problématique. Positions et approches concrètes du mystère ontologique*, Association Présence de Gabriel Marcel, Paris 1998, s. 210.

³ Marcel, G., *Fragments philosophiques 1909-1914*, Editions Beatrice Nauwelaerts, Louvain - Paris 1961, s. 78.

lení o smrti, jež vycházelo z intersubjektivní relace „já-ty“. Náš filosof se při různých příležitostech nejednou vracel k jednomu zřejmě pro něj osudovému momentu z roku 1937. Tehdy se na filosofickém kongresu věnovaném Descartovi dostal do sporu s L. Brunschvicgem, předním představitelem kritického idealismu ve Francii. Ten Marcelovi vytkl, že připisuje vlastní smrti větší důležitost, než přiznává své smrti on. Marcel mu tenkrát odpověděl: „To, na čem záleží, není moje smrt ani vaše smrt, nýbrž smrt člověka, kterého milujeme.“⁴ Snad právě v té situaci sporu či konfliktu byl Marcel schopen velmi pregnančně říci, že tím podstatným je zde konflikt lásky a smrti.

Ve svém eseji „Přítomnost a nesmrtelnost“, jenž vznikl z několika stejně nazvaných přednášek z roku 1951 (publikovaném až v roce 1959), Marcel uvádí: „Neváhám říci, že celý můj život – a to i můj život duchovní – se vyvíjel ve znamení smrti druhého, a zde je právě vzdálený původ neshody, jež mne přivedla do sporu s Léonem Brunschvicgem.“⁵ K tomu poznamenejme, že Marcel prožil dvě takové podstatné limitní situace, jež znamenaly mocný impulz pro jeho meditační orientaci ke smrti. První z nich, úmrtí matky, byl silně traumatizující zážitek z dětství. Záhy rozumově vyspělý a citlivý Gabriel kladl v rodině otázku, zda někdo, jenž je nám tak blízký, může opravdu odejít definitivně. Jeho teta mu odpověděla, že o tom nic určitého nevíme a nikdy vědět nebudeme –, a už tehdy sotva pětiletý chlapec zvolal: „... ale já se později postarám, abych se to dověděl!“ Po mnoha letech, roku 1946, bylo druhým traumatem obdobného významu úmrtí jeho ženy, která pro něj neobyčejně mnoho znamenala.

Zmíněný esej „Přítomnost a nesmrtelnost“ z roku 1951 je nepochybně jedním z klíčových textů obsahujících filosofické meditace o smrti. Také zde Marcelova ústřední myšlenka o řádu lásky ve spolubytí „já-ty“, které vylučuje „já-ono“ nebo „já-to“, vyúsťuje v představu o spolupřítomnosti milované bytosti, jež je jaksi „přítomně nepřítomná“, třebaže tu objektivně „již není“. Takto pojatá „přítomnost“ představuje pochopitelně obtíž pro neobjektivovatelnou zkušenost. A zde má pro Marcela klíčový význam jeho myšlenka, že určující je *vztah* k milované bytosti. V jiné práci, jež byla původně přednáškou, „La mort et l'espérance“ (Smrt a naděje), publikovanou v závěru knihy *Le mystère de l'être* (Tajemství bytí), se Marcel několikrát vra-

⁴ Marcel, G., *Přítomnost a nesmrtelnost* (výbor z textů), překl. a doslov P. Bendlová, Mladá fronta, Praha 1998, s. 90.

⁵ Tamtéž.

cí k povaze tohoto vztahu a zdůrazňuje, kromě jiného, že již vzájemný vztah, jenž je hlubokou, niternou, a nikoli vlastnickou, nýbrž obětovnou láskou (což se samo sebou rozumí), je zakotven ve věčnosti, protože nepomíjivost je samozřejmým nárokem, ba požadavkem lásky. Dále Marcel uvádí, že tu „nebudeme moci nic prohlásit o nezničitelnosti milované bytosti; jde tu o nezničitelnost svazku spíše než o nezničitelnost objektu“.⁶

Marcel v několika svých esejích opakuje sentenci jedné postavy svého dramatu *Le Mort de demain* (Mrtvý zítřka): „Milovat nějakou bytost znamená říci jí: Ty nezemřeš!“ Kdybychom se smířili se smrtí milované bytosti, bylo by to, jako bychom ji vydali smrti. Byla by to zrada, a tady přichází ke slovu věrnost, věrnost, jež se osvědčuje jen tehdy, „přemáhá-li přítomnost, která se nám – nepochybně nesprávně – možná zdá, jako by byla absolutní, a kterou nazýváme smrtí“.⁷

Pojetí obětovné lásky v sobě zahrnuje další možnosti: o věrnosti už byla zmínka. Ona však není pouhým inertním setrváním na nějakém zvyku. Účast tu má i vůle aktivně vzdorující nejružnějším nástrahám. Je to „věrnost tvořivá“ (*la fidélité créatrice*), která zakládá onu spolupřítomnost vycházející ze vztahu, který je pociťován jako nepomíjivý. Právě to otevírá před námi perspektivu věčnosti. Enigma času a enigma smrti! Obojí koinciduje v bodě či v momentě, který je pro nás tragický: „Závrat z času, v jehož hlubinách je moje smrt a který mne pohlcuje,“ zapsal si Marcel do jednoho ze svých deníků.⁸

Všechny tyto – a ještě další – Marcelovy úvahy vyúsťují v *aktivní negaci smrti*. Struktura světa je taková, že činí možnou beznaději, zradu i smrt jako definitivní pád v nicotu. K jejich podstatě patří však to, že je lze negovat. Pokud má vůbec transcende jakýkoli smysl, pak je to právě *označení* této negace, tohoto překonání.

Kniha *Přítomnost a nesmrtelnost*, které dal Marcelův esej téhož jména název, má v záhlaví motto: „Mýtus o Orfeovi a Eurydice je v samém jádru mojí existence.“ Zde je namístě zdůraznit, že k Marcelově inspiraci duchovně přispěl, a to velmi výrazně, pražský rodák Rainer Maria Rilke. Byl mu blízký bohatou mnohovrstevností svého básnického díla, hlavně pak svým orfis-

⁶ Marcel, G., *Le Mystère de l'Être II*, Association Présence de Gabriel Marcel, Paris 1997, s. 155.

⁷ Marcel, G., *Essai de philosophie concrète*, Gallimard, Paris 1967, s. 228.

⁸ Marcel, G., *Être et Avoir*, Editions Universitaires, Paris 1991, s. 56.

mem. Nejvíce o tom řekne předkládané Marcelovo dílo samo. K němu zde uvádím jen několik stručných poznámek.

Rilkův jazyk, zejména v jeho *Elegiích z Duina* (*Duineser Elegien*) a v *Sonetech Orfeovi* (*Die Sonette an Orpheus*), je ve značné míře jazykem mýtu. Převést jej do jazyka diskursu je obtížné, snad i nemožné. Obě sbírky svědčí o básnickově víře v existenci jistého zászvětí. Toto zászvětí samozřejmě není „oním světem“, jak ho běžně chápou křesťané, nýbrž představuje jakousi, pro nás neobjasnitelnou, *druhou stranu* světa, k němuž náležíme. Je to zřejmě cosi jako království mrtvých (*l'autre royaume*), kde se uskutečňuje našim představám se vymykající „proměna“ (*Wandlung*), na niž se máme nejen připravit, než jí projdeme, ale kterou máme vzít na sebe. Marcel sám, ač křesťan, nespatořoval v Rilkově svérázném přechodu od křesťanství k orfismu nějakou regresí, nýbrž lekci, jež může poučit křesťany o vykupitelské hodnotě supranaturálních sil, jež tento svět prostupují v jeho nejtajnějších hlubinách i nejzávratnějších výšinách.

Marcelův přítel a jeho šlechetný i čestný kritik, dlouholecý účastník Marcelových slavných filosofických „pátků“ Paul Ricœur věnoval Rilkově orfismu pozornost ve svém díle *Philosophie de la volonté* (Filosofie vůle) v prvním dílu nazvaném *Le volontaire et l'involontaire* (v českém překladu má titul *Fenomenologie svobody*).⁹ Nemohu se zde podrobně věnovat Ricœurovým vývodům, protože už kontext, do něhož je kapitola o orfismu v poezii zasazena, by si vyžádal podrobnější vysvětlení. Pro čtenáře Marcelova textu může být zajímavý citát, který naznačí Ricœurův kritický přístup k orfismu v poezii, a zejména u Rilka: „... zde nás orfická poezie neuspokojuje. Skrývá v sobě velké pokušení: pokušení ztratit sebe sama jako subjektivitu a pohroužit se do jedné velké proměny.“¹⁰ Nelze tu nevidět kritickou narážku na Marcelovy dvě kapitoly o Rilкови. – Nyní zpět k Marcelovi.

Hypotézu o světě posmrtné existence zesnulých zajisté nelze nenazvat obtížnou. Marcel ji sdílel s Rilkem a uvedl ji do kontextu se svou filosofií poutnictví. Poutnictvím rozuměl směřování z viditelného do neviditelného. V této souvislosti rozvinul představu, že smrtí se uskutečňuje jakási migrace, k níž jsou všechny předchozí migrace jen přípravou. Již poněkolidáté – a opět v novém kontextu – Marcel takto popírá, že by smrt byla definitivním zánikem; ona je pro něj spíše přesídlením (*dépayse-*

⁹ Ricœur, P., *Filosofie vůle I. Fenomenologie svobody*, překl. J. Čapek, OIKOYMENH, Praha 2001.

¹⁰ Tamtéž, s. 507.

ment). Podle něho je tu však duše paradoxně uváděna z „exilu“ do „vlasti“. Tento paradox pochopíme, čteme-li například tato slova: „... v bezduchém světě, z něhož vymizela láska a v němž pod vlivem necitelné techniky zcela zanikly intersubjektívni vztahy, přestala být smrt tajemstvím a stala se brutálním faktem připomínajícím rozpad nějakého zařízení.“¹¹

Marcelovy meditace o smrti a nesmrtelnosti mnohé naznačují: na rozdíl od cesty individuálního lidského života v desakralizujícím se světě, jež má atributy konečnosti, má cesta k tajemství bytí, jež je i otázkou tajemství smrti, atributy nekonečnosti. Od dob Sókratových je stále živá výzva filosofů tohoto typu: Vstoupit na cestu! Vstoupit na ni s cílem probudit k životu reflexivní vědomí s odvahou, s níž vystoupil Gabriel Marcel, když nám nabídl nikoli řešení, ale *naději*.

Pel uška Bendlová

¹¹ Marcel, G., *Le Mystère de l'Être II*, c. d., s. 152.